

Розділ I

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

УДК 343.13;336.227.1

М. Р. Верескля

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕОДМІННА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність впливу корупції на основи економічної безпеки держави. Окреслено головні чинники корупції у сфері економіки, які впливають на її розвиток. Запропоновано сучасне визначення корупції та економічної безпеки, з'ясовано співвідношення цих категорій. Охарактеризовано ознаки корупції, що мають негативний вплив на економічний стан держави. Наведено склади економічних злочинів, які гальмують ринкові реформи в економіці.

Ключові слова: економіка, корупція, економічна безпека, забезпечення, ознаки корупції, службові особи, службові злочини, бюджетні кошти.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення економічної безпеки багатомірна і багатоаспектна. На особливу увагу заслуговують питання криміналізації життєво важливих сфер економіки. Результати наукових досліджень свідчать про високий ступінь проникнення злочинності та корупції у сферу суспільно-економічних відносин. Корупція в економіці досягла такого рівня, що становить реальну загрозу національній безпеці. Це – один із наслідків втрати контролю над виконанням економічних реформ. Тому особливої гостроти набувають проблеми організації правоохоронної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки.

За умов системної кризи повинна бути вироблена адекватна сучасному стану розвитку суспільства державна правоохоронна політика, а також відповідні засоби і форми правоохоронної діяльності у протидії корупції. Очевидно, що ці заходи мають бути складовими ланками загального ланцюга посилення регулятивної ролі держави в економіці [1].

Стан дослідження. Важливу роль у становленні теоретичних засад економічної безпеки відіграли праці вітчизняних і зарубіжних

учених, таких як: Л. І. Абалкіна, О. В. Ареф'єва, О. І. Барановського, І. Ф. Бінька, К. С. Горячева, М. П. Денисенка, Ф. І. Євдокімова, М. М. Єрмошенка, Я. А. Жаліла, В. І. Мунтіяна, А. І. Сухорукова, Л. Г. Шемаєва, В. Т. Шлемка та ін.

Монографічні дослідження проблем корупції, які були проведені вченими Л. І. Аркушою, О. Ф. Гідою, О. О. Дудоровим, В. С. Лукомським, Є. В. Невмержицьким, О. С. Новаковим, А. О. Сафоненком, О. В. Терещуком, С. А. Шалгуновою, висвітлюють деякі проблемні адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові або політичні аспекти протидії корупції.

Серед вітчизняних науковців помітний внесок у вирішення зазначених питань, крім згаданих вище вчених, зробили Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Гаращук, П. Т. Гета, В. О. Глушков, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, В. А. Клименко, В. П. Корж, М. Й. Коржанський, О. М. Литвак, П. С. Матишевський, Г. А. Магусовський, В. О. Навроцький, Г. О. Омельченко, С. О. Омельченко, В. Л. Ортинський, А. І. Редька, І. В. Сервецька, О. Я. Светлов, В. В. Сташис, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун та ін.

Безпосередньо науковим напрацюванням із протидії корупції є доробок М. І. Мельника, співавтора багатьох законів та законопроектів, з-поміж яких Закон України «Про боротьбу з корупцією», одного з наукових координаторів підготовки Концепції боротьби з корупцією в Україні.

Метою статті є визначення взаємозв'язку корупції та економіки і встановлення впливу корупції на економічну безпеку держави із окресленням головних чинників, що гальмують економічний розвиток.

Виклад основних положень. За природою економічна безпека держави охоплює всі галузі господарства й усі аспекти життя держави та її населення, зокрема такі напрями з її забезпечення, як безпека вітчизняного сектора виробництва, стійкість національної безпеки й економічна безпека суб'єктів господарювання.

Приміром, В. І. Мунтіян розглядає поняття економічної безпеки як складову національної безпеки. О. І. Барановський вважає складовою економічної безпеки фінансову безпеку, що, на його погляд, є складною багаторівневою системою, котра охоплює проблеми грошового обігу та інфляції, заборгованості держави, бюджетної безпеки і т. ін. [2, с. 9].

Економічній безпеці притаманна складна внутрішня структура, в якій можна вирізнити три її найважливіші елементи:

1) економічну незалежність, що не має абсолютного характеру, бо міжнародний поділ праці взаємоу залежнює національні економіки; за цих умов економічна безпека дає змогу контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, що гарантує її конкурентоспроможність і дає можливість на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями;

2) стабільність і стійкість національної економіки, що передбачають захист власності в усіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію (недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують спричиненням соціальних потрясінь, боротьбою з кримінальними структурами в економіці і т. ін.);

3) здатність до саморозвитку і прогресу, що особливо важливо в сучасному світі; створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього і загальнокультурного рівнів працівників стають неодмінними умовами стійкості та самозбереження національної економіки [3, с. 8–9].

Отже, економічна безпека держави – це сукупність умов і чинників, що гарантують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та вдосконалення.

Стрижневою метою забезпечення економічної безпеки є реалізація національних інтересів через розвиток національної економічної системи як матеріальної основи життєдіяльності. Економічна безпека держави є надсистемою, до якої входять системи різних галузей життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і довкілля: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, інвестиційна, військово-економічна, інформаційна, екологічна, демографічна, соціальна, продовольча тощо.

Одночасно з позитивними змінами у господарському та суспільному житті держави, пов'язаними з реформуванням економіки України, її інтеграцією у світову економічну систему, відбувається різке зубожіння середнього класу, продовжує ускладнюватись криміногенна ситуація. Прагнення забезпечити прийнятні умови життя спонукає багатьох громадян нестійкої поведінки реалізувати цю мету антисуспільними методами – участю у кримінальній приватизації, розкраданням державної та колективної власності шляхом привласнення та зловживання довірою, приховування прибутків від оподаткування, хабарництва, тіншового накопичення капіталу. Корупційні явища охоплюють дедалі ширші сфери суспільного життя.

Чи не головним внутрішнім чинником, який негативно впливає на незалежну Україну, маючи потужну руйнівну силу, стала корупція, що пронизує всі рівні влади. Саме вона сприяє тінізації економіки, підриву довіри громадян до влади, зниженню міжнародного авторитету нашої держави, зменшенню іноземних інвестицій в економіку тощо.

Корупція, на жаль, стала нормою суспільно-політичного й економічного життя в Україні, ціннісною життєвою орієнтацією. Реєстраційні, дозвільні і контрольні функції службовців місцевих і центральних органів влади перетворилися на інструмент здирництва з громадян, підприємств і підприємців.

Соціальний протест суспільства нині спрямований не проти ринку і свободи підприємництва, а проти диких, жорстоких методів боротьби за ринковий простір, проти безмежжя бюрократичного свавілля, проти одвічних супутників здицілого ринку – неприборканої корупції та криміналізації життя.

Загрозами економічній безпеці України слід вважати фактори, що безпосередньо чи на перспективу унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки та безпеку незалежному державному існуванню й добробуту народу.

Серед першочергових проблем забезпечення економічної безпеки є відстеження й оцінка рівня загроз пріоритетним національним інтересам, а отже, взаємозалежність корупції і економіки.

Корупційні загрози економічній безпеці України набули, на жаль, перманентного характеру і провокують її критичний стан за цілою низкою основних критеріїв. Тому завдання всіх суб'єктів національної економіки зараз полягає у створенні надійної системи блокування і попередження корупційних схем, яка б забезпечувала її стабільність та розвиток.

Поняття взаємозв'язку корупції й економіки вчені і практики розглядають у розрізі розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві.

З економічного погляду корупція є латентною нелегальною формою соціально несанкціонованих обмінних і розподільчих інтересів-відносин, що обмежують економічну свободу, конкуренцію та доступ громадян і бізнесу до національних ресурсів [4, с. 10].

Корупція як правове явище являє собою порушення відповідних правових норм і виражається у формі цивільно-правових деліктів, дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень та корупційних злочинів, які є найнебезпечнішим проявом корупційних правопорушень. У міжнародно-правових документах до найістотніших ознак, що характеризують корупційні діяння, відносять: посадове

(службове) становище особи; службову (незаконну) дію або бездіяльність; одержання винагороди у вигляді матеріальних благ або інших переваг; збагачення посадової особи [5].

У Конвенції ООН проти корупції, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН, корупцію розподіляють на дві групи: 1 – корупцію в публічному секторі (підкуп національних посадових осіб, підкуп іноземних публічних посадових осіб і посадових осіб публічних міжнародних організацій, розкрадання, неправомірне привласнення чи інше нецільове використання майна публічними посадовими особами, зловживання впливом у корисливих цілях, зловживання службовим становищем, незаконне збагачення); 2 – корупцію в приватному секторі (підкуп і розкрадання майна) [6, с. 13].

Залежно від напрямку економічної сфери прояву та розповсюдження корупції, сучасні вітчизняні дослідники виокремлюють:

– побутову корупцію – вимагання чиновником (державним чи муніципальним службовцем) грошей або матеріальних цінностей з населення;

– ділову корупцію – тобто плату підприємцями грошових коштів або матеріальних цінностей чиновникам (державним чи муніципальним службовцям) у справах своєї фірми;

– адміністративну корупцію – вимагання грошей чи майна чиновниками (державними або муніципальними службовцями) з підприємців за різні види послуг, пов'язаних із займаною посадою;

– «захоплення держави» – купівлю у посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування бізнесменами владних рішень у своїх інтересах або інтересах своїх підприємств;

– «захоплення бізнесу» – протиправне корисливе встановлення чиновниками контролю над комерційними підприємствами (фірмами) чи їхніми структурними підрозділами (філіями) з метою отримання основного або додаткового джерела доходу [7];

– «захоплення економічної номенклатури» – формування корупційних кланів для монополізації сфери корупційних послуг у різних галузях економічного та соціального управління [8].

М. І. Мельник розглядає корупцію як крайній небезпечне явище, суспільна небезпека якого полягає в тому, що вона:

– підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством, побудові та функціонуванню державного апарату;

– призводить до гальмування та спотворення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім малого і середнього підприємництва, особливо «не прикритого» владними структурами, а також надходженню інвестицій, кредитів;

- надає незаконних привілеїв корумпованим чиновникам і олігархічним кланам у незаконній приватизації економічних ресурсів;
- сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- ускладнює відносини з іншими державами і всією міжнародною спільнотою, унеможливує надходження іноземних інвестицій та ін. [9, с. 8].

Дещо подібною є класифікація британських дослідників, які за сферами прояву розрізняють:

- політичну корупцію (нелегальне фінансування політичних партій);
- корупцію у державному секторі управління (розтрату чи корисливе використання бюджетних засобів і громадських фондів);
- банківську корупцію (легалізацію злочинних доходів);
- урядову корупцію (заразом і розголошення економічної таємниці в інтересах окремих корпорацій) [10].

Таким чином, наведені класифікації корупційних проявів дають змогу з'ясувати різноплановість і багатоманітність сучасних форм корупційного впливу на економічну безпеку держави.

Дослідженням встановлено, що корупція в Україні набуває дедалі небезпечнішого характеру, стрімко зростають масштаби її поширення. Корупція намагається охопити не тільки економіку, але й політику. Внаслідок цього країна і суспільство потерпають від гігантських збитків. Ефективність ринкової економіки різко знижується, а чинні демократичні інститути руйнуються. Збільшується економічна і політична нерівність населення, зростає бідність і соціальне напруження. Під загрозу ставиться цілісність країни і збереження її конституційного устрою (підтвердженням є розв'язання військового конфлікту на Сході країни олігархічними міжнаціональними кланами)!

Корупція стала невід'ємною складовою сучасного державного і суспільного механізму з відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Для України проблеми боротьби із відмиванням «брудних» грошей та капіталів, протидії офшорному бізнесу є надзвичайно актуальними, оскільки значна частина вітчизняного капіталу втікає з країни саме через офшорні зони шляхом використання корупційних банківських схем. У багатьох випадках ці капітали, а особливо в разі зміни політичних олігархічних еліт в Україні, повертаються на батьківщину вже у формі іноземних інвестицій із відповідними пільговими умовами і вливаються в національну економіку [11, с. 9].

Надзвичайну загрозу економічній безпеці держави становлять економічні злочини, вчинені корумпованими службовцями.

Наприклад, у 2013 р. тільки за 9 місяців викрито 38,3 тис. кримінальних правопорушень у сфері економіки, кожне четверте з яких (10,9 тис.) – кваліфіковані (тяжкі та особливо тяжкі). У структурі викритих злочинів 8,3 тис. – пов’язані з використанням бюджетних коштів, що на 18,4% більше порівняно з аналогічним періодом 2012 року (7 тис.), 18,4 тис. – проти власності (на 40,7% більше порівняно з аналогічним періодом 2012 року (13,1 тис.) та 3,3 тис. у сфері господарської діяльності. Викрито понад 3 тис. кримінальних правопорушень зі збитками понад 100 тис. грн та 467 – у кожному з яких збитки перевищують 1 млн. гривень. За закінченими кримінальними провадженнями збитки становлять 1 млрд 120 млн грн, з яких забезпечено відшкодування 100,4%, або 1 млрд 125 млн грн [12, с. 1].

Одним із найважливіших завдань сучасного економічного розвитку України є підвищення ефективності використання державних фінансових ресурсів для забезпечення сталого економічного зростання національної економіки. А одним із засобів державного регулювання економіки є функціонування системи державних закупівель. Державні закупівлі виконують роль перспективного й важливого макроекономічного регулятора, за допомогою якого можливе формування повноцінного конкурентного середовища, здійснення стабілізаційної політики в країні тощо. Водночас під час супроводження процедур державних закупівель 2013 року викрито 1080 злочинів. Загальна сума збитків становить 1,3 млрд грн. За зловживання та надання незаконних переваг учасникам конкурсних торгів до кримінальної відповідальності притягнуто 572 службовців, зокрема 155 керівників і членів конкурсних комісій [12, с. 3].

Як зазначають деякі дослідники, корупція за своїм змістом – це насамперед економічна проблема, це участь державних чиновників у комерційній діяльності задля одержання особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для «перекачування» державних коштів та матеріальних цінностей у комерційні структури і переведення грошей у готівку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, національної, кланової та ін.) з відтягненням державних ресурсів; використання службового становища для впливу на засоби масової інформації з метою здобуття особистої та корпоративної вигоди; використання посадовими особами, державними службовцями, депутатами, політичними діячами підставних осіб і родичів у комерційних структурах з метою отримання особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для маніпулювання інформацією задля одержання особистої та корпоративної вигоди; лобіювання під час прийняття нормативних актів в інтересах

певних угруповань; не переслідуване у кримінальному порядку зловживання службовим становищем у процесі приватизації, здачі об'єктів в оренду, ліцензування, квотування тощо. Тобто – основне підгрунття корупції, її детермінанти лежать передусім в економіці. Саме з економіки криміналітет черпає кошти і засоби для свого існування [13, с. 3].

З наведеного слід констатувати, що визначальними умовами життєздатності корупції та економічної злочинності в Україні є зміцнення корумпованих зв'язків органів державної влади і правоохоронних органів із керівниками економічних структур. Основним же засобом подолання корупції у сфері економіки є розробка механізмів протидії олігархічному розподілу і використанню ними бюджетних коштів.

Висновки. Головною причиною корупції у сфері економіки України вважаємо нездійснення ефективних заходів зі стимулювання сфери матеріального виробництва. Тимчасом весь державний механізм напружено на створення корупційних схем задля реєстрації та оподаткування суб'єктів господарювання з умовою здійснення ними надалі зловживань, незаконного накопичення і концентрації коштів, які забезпечують фінансову підтримку тіньовій економіці.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що корупція в нашій державі набула небезпечних рис: вона охопила фактично всі верстви населення і зорієнтована на використання всіх можливостей для максимального особистого збагачення за рахунок помилок, допущених під час реформування економіки. Крім того, стає все очевиднішим збільшення кількості злочинів економічного спрямування, що підкреслює прагнення державних чиновників шляхом злочинних діянь закріпитися і зайняти провідне місце в економіці з метою перейти у майбутньому в сферу політики. Прикметною ознакою корупції в Україні є наявність домінуючих факторів не тільки політичного та матеріально-економічного характеру, а й ідеологічного та психологічного. Перехід до ринкових відносин значною частиною громадян був сприйнятий як повна відмова не тільки від попередньої (радянської) ідеології, але й ідеології взагалі.

1. Корупція як економічна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://libfree.com/165060163/>

2. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення / керівник авт. кол. Р. І. Тринько. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 304 с.

3. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІС, 1997. – 144 с.

4. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посібник / Ю. І. Дмитрик, Д. І. Йосифович, Є. В. Пряхін та ін.; за заг. ред. І. В. Красницького. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 308 с.

5. Байболов К. Коррупция. Взятничество. Ответственность: вопросы теории и практики / К. Байболов, Л. Сыдыкова, А. Сыдыков. – Бишкек: КРСУ, 1999. – С. 11–12.

6. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія / М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 280 с.

7. Сатаров Г. Передел успеха / Г. Сатаров // Российская газета. – 2002. – 10 декаб.; Шкель Т. Не пойман, но вор / Т. Шкель // Российская газета. – 2002. – 5 декаб.

8. Панина Т. Кланирование коррупции / Т. Панина // Российская газета. – 2004. – 27 октяб.

9. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М. І. Мельник, А. І.Редька, М. І. Хавронюк; за ред. М. І. Мельника. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.

10. International Herald Tribune. – 1994. – 17–18 Sept. – С. 71–74.

11. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом: науково-практичний посібник / Р. І. Благута, Н. І. Дідик, Ю. І. Кіржецький та ін.; за заг. ред. О. В. Авраменка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 280 с.

12. За даними ДДСБЕЗ. МВС України. Аналітична довідка про стан протидії економічним злочинам у 2012–2014 рр. – К.: ДДСБЕЗ МВС України. – 2014. – № 5/1389. – 23 с.

13. Корупція як соціально-економічне явище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/kruminologiuua/458-nevmersh/7567/>

Veresklya N. P. Противодействие коррупции как неперемное условие обеспечения экономической безопасности Украины

Рассмотрена сущность влияния коррупции на основы экономической безопасности государства. Установлены главные факторы коррупции в сфере экономики, влияющие на ее развитие. Предложено современное определение коррупции и экономической безопасности, уяснено соотношение этих категорий. Охарактеризованы признаки коррупции, имеющие негативное воздействие на экономическое положение государства. Указаны составы экономических преступлений, которые тормозят рыночные реформы в экономике.

Ключевые слова: экономика, коррупция, экономическая безопасность, обеспечение, признаки коррупции, должностные лица, должностные преступления, бюджетные средства.

Veresklya M. R. Combating Corruption as a necessary condition for economic security Ukraine

The essence of the impact of corruption on the basis of economic security. Outlined the main factors of corruption in the economy that affect its development. A modern definition of corruption and economic security, found the ratio of these categories. The characteristic signs of corruption affecting the economic situation of the state. An economic crimes stocks, hampering market reforms in the economy.

Key words: economy, corruption, economic security, security, signs of corruption, officials, service offenses budget.

Стаття надійшла 24 листопада 2016 р.